नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध
(वि.सं.१९८६-२०७०)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली विषयमा विद्यावारिधि (पिएच्. डी) उपाधिका लागि प्रस्तुत

शोधप्रबन्ध

शोधकर्ता
अशोक थापा
पिएच्.डी. दर्ता.नं : २४/२०६५ श्रावण
त्रि.वि. रजिस्ट्रेसन नं. : ६-१-४८-३३०-९६
२०७३

सिफारिस पत्र

नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध शोधार्थी **अशोक थापा**ले हाम्रा सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँलाई नेपाली विषयमा विद्यावारिधि प्रदान गर्नका निम्ति यस शोधप्रबन्धको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरिदिनुहुन हामी त्रि.वि. मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायको अनुसन्धान समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछौँ।

शोधप्रबन्ध समिति

....

सहप्रा.डा. देवीप्रसाद सुवेदी

शोधनिर्देशक

....

प्रा. डा. रामचन्द्र पोखरेल

शोधविशेषज्ञ

मिति : २०७३ /   /   /

अनुमोदन पत्र

नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध शीर्षकको विद्यावारिधि शोधकार्य गर्ने शोधार्थी **अशोक थापा**ले नेपाली विषयमा विद्यावारिधि उपाधिका लागि आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायको अनुसन्धान समितिमा शोधप्रबन्ध बुझाउनु भएकोमा अनुसन्धान समितिले उक्त शोधकार्य विद्यावारिधिका लागि उपयुक्त ठहऱ्याई उपाधि प्रदान गरेको कुरा प्रमाणित गरिन्छ ।

____

प्रा.डा. चिन्तामणि पोख्रेल

डिन एवम् अध्यक्ष

अनुसन्धान समिति

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

त्रि.वि. कीर्तिपुर

काठमाडौँ, नेपाल ।

मिति : २०७३/ / /

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत डिन कार्यालयमा विद्यावारिधि उपाधिका निमित्त प्रस्तुत **नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध** शीर्षकको शोधप्रबन्ध मैले मेरा शोधनिर्देशक सहप्रा.डा. देवीप्रसाद सुवेदीको निर्देशन र प्रा.डा. रामचन्द्र पोखरेलको शोधविशेषज्ञतामा रही सम्पन्न गरेको पूर्णतः मौलिक कार्य हो । मैले यस शोधप्रबन्धको लेखनका क्रममा विभिन्न स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरी तिनको उपयोग गरेको छु र ती सामग्रीप्रति कृतज्ञ पनि छु । यस शोधप्रबन्धमा प्रस्तुत निष्कर्षलाई मैले यसअगि कहीँ पनि कुनै उपाधि अथवा अन्य प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत गरेको छैन । यस शोधप्रबन्धको कुनै पाठ वा अंश पुस्तक तथा पुस्तकको अंशका रूपमा प्रकाशित गरेगराएको छैन । मैले यहाँ प्रस्तुत गरेका यी प्रतिबद्धताका विरुद्ध कुनै प्रमाण भेटिए म त्यसप्रति पूर्णतः जिम्मेवार हुनेछु ।

अशोक थापा
उपप्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

मिति : २०७३/ / /

कृतज्ञताज्ञापन

मेरा आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. देवीप्रसाद सुवेदीको कुशल निर्देशनविना यो शोधप्रबन्ध यस रूपमा आउने थिएन यसर्थ म उहाँप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यस शोधप्रबन्धलाई सम्पन्न गर्ने क्रममा आरम्भदेखि नै उहाँको विद्वत्तापूर्ण मार्गदर्शनको केन्द्रीय भूमिका रहेको छ । उहाँको स्नेह, आत्मीय सहयोग र आशीर्वादविना यस प्रकृतिको अनुसन्धान प्राय: असम्भव नै रहने थियो भन्ने मेरो बुझाइ छ । यसै गरी यस शोधप्रबन्धको शोधविशेषज्ञका रूपमा प्रा.डा. रामचन्द्र पोखरेलबाट प्राप्त हौसला र महत्त्वपूर्ण प्राज्ञिक परामर्श अविस्मरणीय रहेको छ । यसका लागि म उहाँप्रति पनि उत्तिकै कृतज्ञ छु ।

शोधप्रबन्धलाई यस रूपमा ल्याउन औपचारिक सात र अनौपचारिक रूपमा दश वर्ष लाग्यो । पुगनपुग एक दशकको यस समयावधिमा मैले मेरो परिवारबाट अमूल्य सहयोग प्राप्त गरेको छु । यस सन्दर्भमा म यहाँ विशेष गरी मेरी माता गिनकुमारी बोहरालाई शिर निहुराइ ढोग गर्न चाहन्छु र साथै स्व. बुबा लिलाबहादुर थापाप्रति पनि स्मरणका पुष्पगुच्छा अर्पन्छु । उहाँको हौसला र उत्प्रेरणकै परिणति स्वरूप मैले उच्च तहको अध्ययन गर्न सकेँ र विद्यावारिधि प्रयोजनका लागि यो शोधप्रबन्ध तयार गर्न सफल भएँ । यसै क्रममा मेरा श्रद्धेय दाजु रेशमबहादुर थापाको उत्प्रेरणाले यस शोधप्रबन्धलाई अगाडि बढाउन सहज भएको मैले अनुभूत गरेको छु । यसका लागि म उहाँसाथै भाउजू माया तिम्सिना, दुई छोरीहरू निहारिका र निरूपिका दुवैप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । अनुसन्धानकै क्रममा भाइ किरण थापा 'अमोद'को व्यावहारिक सहयोग पनि अमूल्य रहेको छ । साथै बुहारी दुर्गा र छोरो स्पन्दनलाई पनि यस क्रममा स्मरण गरिरहेको छु ।

मैले यो शोधप्रबन्ध सम्पन्न गर्ने क्रममा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरबाट अध्ययन तथा सामग्री सङ्कलनका निम्ति ठूलो सहयोग प्राप्त गरेको छु । यसका लागि पुस्तकालयका सहृदयी कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसै सिलसिलामा ब्रिटिस काउन्सिल, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान पुस्तकालय, नेपाल-भारत सांस्कृतिक केन्द्र, मदन पुरस्कार पुस्तकालयबाट पनि ठूलो सहयोग प्राप्त भएको छ । यस शोधप्रबन्धका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने साझा प्रकाशन, गोरखापत्र संस्थानजस्ता संस्थाले पनि निकै सहयोग गरेका छन् । यी सम्बद्ध संस्थाहरूप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

मलाई विद्यावारिधि उपाधि प्राप्त गर्न उत्साह दिने मेरी जीवनसङ्गीनी सम्झना भण्डारीको भूमिका अविस्मरणीय रहेको छ । मेरो अनुसन्धानकार्यलाई अगाडि बढाउन पारिवारिक परिवेश सृजना गरिदिने सम्पूर्ण पारिवारिक सदस्यहरूको सहयोग महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

अनुसन्धानका क्रममा जब अड्को पर्छ तब त्यसलाई फुकाउने मामिलामा आदरणीय गुरु प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठज्यूले देखाउनुभएको सदाशयता विशेष प्रकृतिको छ । विशेष गरी समस्याकथन, शोधविधिको

विन्यास र शोधपत्रको ढाँचानिर्माणमा उहाँले प्रदान गर्नुभएको प्रस्ट सुझाउकै कारण यो शोधपत्र समयमै सम्पन्न हुन सकेको हो। यसका लागि म उहाँप्रति विशेष अनुगृहीत छु।

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध सम्पन्न गर्नाका लागि प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय गुरुहरूको सद्भाव निरन्तर प्राप्त रहेको छ। यसका लागि सर्वप्रथम नेपाली केन्द्रीय विभागका वर्तमान विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु। यसै गरी समयसमयमा मेरो अध्ययनको विषयमा चिन्ता व्यक्त गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा मोतीलाल पराजुली, प्रा. मोहनराज शर्मा, प्रा.डा. ताराकान्त पाण्डे, प्रा.डा. कृष्णहरि बराल, प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे तथा बालाकृष्ण अधिकारीज्यूप्रति आभारी छु।

डा. गोविन्दप्रसाद शर्मा (सुकुम) ज्यूको निरन्तरको सहकार्य र चासोले पनि यो अध्ययन समयमै सम्पन्न हुन सकेको हो भन्ने अनुभूति भइरहेको छ। प्रस्तुत शोधप्रबन्धको मिही तरिकाले भाषासम्पादन गरी उहाँले भुल्नै नसकिने गुन लगाउनुभएको छ यसर्थ उहाँप्रति विशेष अनुगृहीत हुँदै धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु।

शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा अग्रज मित्र गोपाल गैरेज्यूको एम्.फिल्. शोधकार्यबाट म प्रभावित छु र ठाउँठाउँमा उहाँको अध्ययनले यस शोधकार्यलाई सत्यापन गर्न सहयोग पनि प्राप्त भएको छ। यसका लागि उहाँप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु। यसै गरी समालोचक यादवप्रकाश लामिछानेज्यूको **आधुनिक नेपाली उपसन्यासमा विसङ्गतिबोध** (२०६१) शीर्षकको पुस्तक पठनले विषयबोधमा निकै सहयोग गरेको मैले अनुभूति गरेको छु र म उहाँप्रति पनि विशेष आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु। यसै गरी छात्रा मुना देवकोटाको **मलामीहरू नाटकमा विसङ्गत चिन्तन** (२०७०) शीर्षकको स्नातकोत्तर स्तरीय शोधपत्र पनि एउटा सहयोगी सामग्रीका रूपमा यस अध्ययनमा प्रयोग भएको छ। म उनीप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु। उक्त शोधपत्र उपलब्ध गराई समयसमयमा प्रत्यक्षपरोक्ष रूपमा सहयोग उपलब्ध गराउने छात्र राजिन पनेरूले तिरिनसक्नु गुनलागाउनु भएको छ।

अन्त्यमा यस शोधप्रबन्धको स्वरूप तयार गर्ने सन्दर्भमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने विद्वत्वर्ग, शैक्षिक तथा साहित्यिक संस्था, नाट्यसमूह आदिलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु। यस शोधप्रबन्धको पाण्डुलिपिलाई यथाशक्य शुद्ध टङ्कण गर्न सघाउने मित्र सहदेव महर्जनप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। अन्त्यमा यस शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि स्वदेशीविदेशी जेजेति समालोचक, साहित्यकार एवं विद्वान्हरूका पुस्तकबाट जेजति सन्दर्भस्रोत प्राप्त भएको छ ती सबैप्रति पनि विशेष ऋणी छु।

मिति : २०७३/ / /

अशोक थापा

पहिलो परिच्छेद पृष्ठ

शोधपरिचय **१-४२**

१.१ विषयपरिचय १

१.२ समस्याकथन ३

१.३ उद्देश्यकथन ३

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ४

१.४.१ पुस्तकाकार कृतिमा भएका पूर्वकार्यहरू ४

१.४.२ कार्यपत्रका रूपमा भएका पूर्वकार्यहरू १९

१.४.३ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित पूर्वकार्यहरू १९

१.४.४ इन्टरनेटमा प्रकाशित पूर्वकार्यहरू २४

१.४.५ नेपाली नाटक विषयमा भएका अन्य पूर्वकार्यहरू २५

१.४.६ पूर्वकार्यको निष्कर्ष ३१

१.५ अध्ययनको औचित्य ३४

१.६ अध्ययनको सीमा ३४

१.७ शोधविधि ३५

१.७.१ सामग्री सङ्कलन ३५

१.७.१.१ सामग्रीका प्रकार र स्रोत ३५

१.७.१.२ नमुना छनोट ३५

१.७.२ सङ्कलित सामग्रीको विश्लेषणको आधार ३६

१.७.३ विश्लेषणको अवधारणात्मक आधार र ढाँचा ३६

१.७.३.१ कथ्य विश्लेषणको अवधारणा ३६

१.७.३.२ संरचना विश्लेषणको अवधारणा ३७

१.७.३.३ रङ्गमञ्च विश्लेषणको अवधारणा ३८

१.८ शोध प्रबन्धको सङ्गठन ३९

१.८.१ पहिलो परिच्छेद: शोध परिचय ३९

१.८.२ दोस्रो परिच्छेद: विसङ्गतिवादको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि ४०

१.८.३ तेस्रो परिच्छेद: नेपाली विसङ्गत नाटकको सर्वेक्षण ४०

१.८.४ चौथो परिच्छेद: नेपाली नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध ४०

१.८.५ पाँचौँ परिच्छेद: नेपाली नाटकको संरचनाशिल्पमा विसङ्गतिबोध ४०

१.८.६ छैठौँ परिच्छेद: नेपाली नाटकको रङ्गशिल्पमा विसङ्गतिबोध ४१

१.८.७ सातौँ परिच्छेद: सारांश र निष्कर्ष ४१

१.८.८ सन्दर्भ ग्रन्थ सूची ४१

१.८.९ पहिलो परिच्छेदको निष्कर्ष ४१

दोस्रो परिच्छेद

विसङ्गतिवादको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि ४३-११२

२.१ विषयपरिचय ४३

२.२ विसङ्गतिवादको पृष्ठभूमि ४४

२.३ विसङ्गतिवादको अर्थ र परिभाषा ४६

२.३.१ शाब्दिक व्युत्पित्ति ४६

२.३.२ अर्थ र परिभाषा ४७

२.४ विसङ्गतिवादको अन्य दर्शनसँग सम्बन्ध ४९

२.४.१ विसङ्गतिवाद र अतियथार्थवाद ५०

२.४.२ विसङ्गतिवाद र अस्तित्ववाद ५१

२.४.३ विसङ्गतिवाद र शून्यवाद ५२

२.५ विसङ्गतिवादको स्वरूप ५४

२.६ विसङ्गतिवादको दार्शनिक आधार ५५

२.७ विसङ्गतिवादको मूलभूत मान्यताहरू ५६

२.८ पाश्चात्य साहित्यमा विसङ्गतिवादी दर्शन ५६

२.९ विसङ्गतिवाद साहित्यमा प्रख्यात् हुनाको कारण ५९

२.१० विसङ्गतिवाद शिथिल हुनाको कारण ६०

२.११ विसङ्गतिवादको प्रसार ६१

२.१२ विसङ्गतिवाद र विसङ्गतिबोध ६१

२.१३ पाश्चात्य र हिन्दी नाट्य साहित्यमा विसङ्गतिवाद ६२

२.१३.१ पाश्चात्य नाटकमा विसङ्गतिवाद ६२

२.१३.२ हिन्दी नाटकमा विसङ्गतिवाद ६४

२.१४ नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध ६६

२.१४.१ बोधका कारक ६६

२.१४.१.१ राजनीतिक कारक ६६

२.१४.१.२ सामाजिक कारक ६९

२.१४.१.३ सांस्कृतिक कारक ६९

२.१४.१.४ साहित्यिक कारक ६९

२.१५ विसङ्गत नाटकको सैद्धान्तिक प्रतिमान ७०

२.१५.१ कथ्य विश्लेषणको पर्याधार ७१
२.१५.१.१ मोहभङ्ग ७२
२.१५.१.२ एकाङ्गीपन ७३
२.१५.१.३ निराशा-मूल्यहीनता ७५
२.१५.१.४ मृत्युबोध ७७
२.१५.१.५ कथ्य विश्लेषणको आधार ७८
२.१५.२ संरचना विश्लेषणको पर्याधार ७९
२.१५.२.१ कथानक ८१
२.१५.२.१.१ अकथात्मक कथानक (एन्टी प्लट) ८४
२.१५.२.२ पात्रविधान ८५
२.१५.२.२.१ पहिचानको सङ्कट (आइडेन्टिटी क्राइसिस) ८८
४.१५.२.२.२ अनायक/ त्रासता (एन्टी हिरो/ फियर फ्रम अनकन) ८८
२.१५.२.३ परिवेशविधान ८९
२.१५.२.३.१ सन्त्रास ९०
२.१५.२.३.२ निष्पट्टपरिवेश ९०
२.१५.२.४ द्वन्द्वविधान ९२
२.१५.२.५ अङ्क / दृश्य ९२
२.१५.२.६ भाषाशैली ९३
२.१५.२.६.१ नाट्यबिम्ब ९५
२.१५.२.६.२ नाट्यप्रतीक ९६
२.१५.२.६.३ नाट्यव्यङ्ग्य ९७
२.१५.२.६.४ प्रहसन ९८
२.१५.२.६.५ संवाद ९८
२.१५.२.६.६ निशब्दता १००
२.१५.२.७ नाट्य संरचना विश्लेषणको सैद्धान्तिक प्रारूप १०१
२.१५.२.८ नाट्य संरचना विश्लेषणको आधार १०२
२.१५.३ रङ्ग शिल्प विश्लेषणको पर्याधार १०३
२.१५.३.१ दृश्य सज्जा/वेशभूषा १०४
२.१५.३.२ प्रकाशव्यवस्था १०५
२.१५.३.३ ध्वनिव्यवस्था १०६
२.१५.३.४ अभिनय १०७
२.१५.३.४.१ आङ्गिक १०७

२.१५.३.४.२ वाचिक १०७

२.१५.३.४.३ आहार्य १०८

२.१५.३.४.४ सात्विक १०९

२.१५.३.५ रङ्गशिल्प विश्लेषणको १०९

२.१५.३.६ निष्कर्ष ११०

तेस्रो परिच्छेद

नेपाली विसङ्गत नाटकको सर्वेक्षण ११३-१५८

३.१ विषयपरिचय ११३

३.२ नेपाली नाटकको ऐतिहासिक विकास ११४

३.२.१ **हास्यकदम्ब** ११६

३.२.२ **मुद्राराक्षस** ११७

३.३ नेपाली नाटकको माध्यमिक काल (१९४३-१९८५) ११८

३.३.१ मोतीराम भट्ट (२०२३-२०५३) ११८

३.३.१.१ मोतीराम भट्टका नाटकहरू ११९

३.३.१.२ **शाकुन्तल** १२०

३.३.१.३ **प्रियदर्शिका** १२०

३.३.१.४ **काशीराज चन्द्रसेन** र **पद्मावति** १२१

३.३.१.५ **हुस्न अफरोज आराम दिल** र **गुलसनोवर** १२१

३.३.२ पहलमानसिंह स्वाँर १२१

३.३.२.१ **अटलबहादुर** १२२

३.३.२.२ **लालुभागा** १२३

३.३.२.३ **विमलादेवी** १२३

३.३.२.४ **विष्णुमाया** १२४

३.३.३ शम्भुप्रसाद ढुङ्गेल १२४

३.३.३.१ **रत्नावली** १२४

३.३.३.२ **शाकुन्तला** १२५

३.३.३.३ **मालती माधव** १२५

३.३.३.४ अन्य नाटक १२५

३.३.४ लेखनाथ पौड्याल १२५

३.३.४.१ **भर्तृहरि निर्वेद** १२६

३.३.५ अन्य प्रयास १२६

३.३.६ माध्यमिककालीन रङ्गमञ्च १२७

३.४ आधुनिक नेपाली नाटक १२८

३.५ विसङ्गत नेपाली नाटकको सर्वेक्षण १२९

३.५.१ तीस (२०३०) सालपूर्वका नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध १२९

३.५.१.१ पुष्करशमशेर र उनको एकाङ्कीमा विसङ्तिबोध १२९

३.५.१.२ **लक्ष्यहीन** एकाङ्कीमा विसङ्गतिबोध १२९

३.५.२ विजय मल्ल र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १३१

३.५.२.१ **नाम नभएको मानिस**मा विसङ्गतिबोध १३२

३.५.२.२ **यो कस्तो दन्त्य कथा?** मा विसङ्गतिबोध १३३

३.५.२.३ **पहाड चिच्याइरहेको छ**मा विसङ्गतिबोध १३४

३.५.२.४ **मानिस र मुखुण्डो**मा विसङ्गतिबोध १३४

३.५.२.५ **पत्थरको कथा**मा विसङ्गतिबोध १३४

३.५.२.६ **भोलि के हुन्छ?** एकाङ्कीमा विसङ्गतिबोध १३५

३.५.२.७ **कोसँग जुधौँ**मा विसङ्गतिबोध १३६

३.५.२.८ **भित्ते घडी**मा विसङ्गतिबोध १३६

३.५.३ गोविन्दबहादुर मल्ल ‘गोठाले’ र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १३७

३.५.३.१ **भुसको आगो**मा विसङ्गतिबोध १३८

३.५.३.२ **च्यातिएको पर्दा**मा विसङ्गतिबोध १३८

३.५.३.३ **भोको घर**मा विसङ्गतिबोध १३८

३.५.४ पारिजात र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १३९

३.५.४.१ **एक कठिन निष्कर्ष**मा विसङ्गतिबोध १३९

३.५.४.२ **अँध्यारो नदी**मा विसङ्गतिबोध १४०

३.५.४.३ **आफ्नो रात**मा विसङ्गिबोध १४१

३.५.४.४ **एक जोडी अन्तराल**मा विसङ्गिबोध १४१

३.६ तीस (२०३०) पछिका नेपाली नाटकमा विसङ्गतिबोध १४३

३.६.१ ध्रुवचन्द्र गौतम र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १४४

३.६.१.१ **त्यो एउटा कुरा** नाटकको विसङ्गतिबोध १४५

३.६.१.२ **भस्मासुरको नलीहाड** नाटकमा विसङ्गतिबोध १४५

३.६.२ गोपाल पराजुली र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १४७

३.६.२.१ **गोलार्द्धका दुई छेउ**मा विसङ्गतिबोध १४८

३.६.२.२ **सडकपछि सडक**मा विसङ्गतिबोध १५०

३.६.३ सरुभक्त र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १५१

३.६.३.१ **असमय अमौस**मा विसङ्गतिबोध १५१

३.६.४ कृष्ण शाह 'यात्री' र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १५२

३.६.४.१ **बारुदी शताब्दी** नाटकमा विसङ्गतिबोध १५३

३.६.५ गोपि सापकोटा र उनका नाटकमा विसङ्गतिबोध १५५

३.६.५.१ **चुरोट, कागज र मैनबत्तीहरू**मा विसङ्गतिबोध १५५

३.७ सर्वेक्षणको निष्कर्ष १५६

३.८ विश्लेष्य नाटकको सूची १५७

चौथो परिच्छेद

नेपाली नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १५९-२०१

४.१ विषयप्रवेश १५९

४.२ **त्यो एउटा कुरा**को कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १६०

४.२.१ मोहभङ्ग १६०

४.२.२ एकाकीपन १६३

४.२.३ निराशा १६७

४.२.४ मृत्युबोध १७१

४.४ **चढिरहेको दिन** नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १७३

४.४.१ मोहभङ्ग १७३

४.४.२ एकाकीपन १७६

४.४.३ निराशा १७८

४.४.४ मृत्युबोध १८०

४.६ **मलामीहरू** नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १८२

४.६.१ मोहभङ्ग १८३

४.६.२ एकाकीपन १८४

४.६.३ निराशा १८५

४.६.४ मृत्युबोध १८६

४.८ **मृत्यु सम्पादन** नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १८८

४.८.१ मोहभङ्ग १८८

४.८.२ एकाकीपन १९१

४.८.३ निराशा १९२

४.८.४ मृत्युबोध १९४

४.१० **चुरोट, कागज र मैनबत्तीहरू** नाटकको कथ्यमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध १९५

४.१०.१ मोहभङ्ग १९५

४.१०.२ एकाकीपन १९६

४.१०.३ निराशा १९७

४.१०.४ मृत्युबोध २००

४.१२ समग्र निष्कर्ष २०१

पाँचौँ परिच्छेद

नेपाली नाटकको संरचना शिल्पमा विसङ्गतिबोध २०२-३०८

५.१ विषयपरिचय २०२

५.२ **त्यो एटा कुरा**को संरचना शिल्पमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २०२

५.२.१ कथानक विधानमा विसङ्गतिबोध २०२

५.२.१.१ अक्रमिक तथा भग्नक्रमयुक्त संरचना २०७

५.२.१.२ सूक्ष्म घटनायुक्त कथानक २०८

५.२.२ पात्र/चरित्रचित्रण २०८

५.२.२.१ रवि २०८

५.२.२.२ सानु २०९

५.२.२.३ नारायण २१०

५.२.२.४ रामकृष्ण २१०

५.२.२.५ बाल कलाकार (सञ्जु, राजु र मञ्जु) २११

५.२.२.६ केदार २११

५.२.३ परिवेश विधान २१२

५.२.४ द्वन्द्वविधान २१३

५.२.५ भाषाशैली र संवादमा अन्तर्भूत विसङ्गिबोध २१५

५.२.५.१ साङ्केतिक र सङ्क्षिप्तता २१५

५.२.५.२ व्यङ्ग्यात्कता २१७

५.२.५.३ प्रतीकात्मकता २१७

५.२.५.४ मौन संवाद २१९

५.४ **चढिरहेको दिन** नाटकको संरचना शिल्पमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २२०

५.४.१ कथानक विधानमा विसङ्गतिबोध २२०

५.४.२ पात्र/चरित्रचित्‌रमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २२३

५.४.२.१ यात्री १२ २२४

५.४.२.२ यात्री १३ २२७

५.४.२.३ यात्री १५ २२९

५.४.२.४ अन्य पात्र २३०

५.४.३ परिवेशविधान २३१

५.४.४ द्वन्द्वविधान २३१

५.४.५ अङ्क/दृश्य २३२

५.४.६ भाषाशैली र संवाद २३३

५.६ **मलामीहरू** नाटकको संरचना शिल्पमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २३४

५.६.१ कथानक विधानमा विसङ्गतिबोध २३४

५.६.१.१ पूर्वार्द्ध चरणको कथानक २३४

५.६.१.२ उत्तरार्द्ध चरणको कथानक २३६

५.६.१.३ विशृङ्खलता २३८

५.६.१.४ सूक्ष्म घटनायुक्त कथानक २३९

५.६.२ पात्र/चरित्रचित्रण २४०

५.६.२.१ तरुण मलामी २४१

५.६.२.२ बुढो मलामी २४२

५.६.२.३ बुढी मलामी २४४

५.६.२.४ तरुण मलामी १ २४५

५.६.२.५ तरुण मलामी २ २४६

५.६.२.६ तरुण मलामी ३ २४७

५.६.२.७ आवाज पात्र २४८

५.६.२.८ मानिसहरू २५०

५.६.२.९ तरुण मलामी ४ २५१

५.६.२.१० तरुण मलामी ५ २५२

५.६.२.११ तरुण मलामी ६ २५३

५.६.२.१२ तरुण मलामी ७ २५३

५.६.२.१३ तरुण मलामी ८ २५४

५.६.२.१४ तरुण मलामी ९ २५४

५.६.२.१५ तरुण मलामी १० २५५

५.६.२.१६ तरुण मलामी ११ २५५

५.६.२.१७ तरुण मलामी १२ २५६

५.६.२.१८ तरुण मलामी १३ २५६

५.६.३ परिवेशविधान २५८

५.६.४ द्वन्द्वविधान २५९

५.६.५ भाषाशैली र संवाद २६०

५.६.५.१ भाषामा बिम्ब र प्रतीक २७२

५.८ **मृत्यु सम्पादन**को संरचना शिल्पमा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २७८

५.८.१ कथानक विधानमा विसङ्गतिबोध २७८

५.८.२ पात्र/चरित्रचित्रणमा विसङ्गतिबोध २८३

५.८.२.१ ज्वाला रानी २८४

५.८.२.२ डा. ज्योतिप्रसाद २८५

५.८.२.३ बाँदर २८५

५.८.२.४ जोगी शिवगिरी २८६

५.८.२.५ नरदानव २८७

५.८.२.६ विवेक २८७

५.८.३ परिवेशविधान २८८

५.८.४ द्वन्द्वविधानमा विसङ्तिबोध २८८

५.८.५ भाषाशैली र संवादमा विसङ्गतिबोध २८९

५.८.५.१ लामा संवाद २८९

५.८.५.२ छोटो संवाद २९०

५.८.५.३ अत्यन्त छोटो संवाद २९०

५.१० **चुरोट, कागज र मैनबत्तीहरू** को संरचनामा अन्तर्भूत विसङ्गतिबोध २९२

५.१०.१ कथानक विधानमा विसङ्गतिबोध २९२

५.१०.१.१ दृश्य 'क' को कथानक २९२

५.१०.१.२ दृश्य ‘ख’ को कथानक २९५

५.१०.१.३ विशृङ्खलता २९६

५.१०.१.४ सूक्ष्म घटनायुक्त कथानक २९६

५.१०.२ पात्र/चरित्रचित्रण २९८

५.१०.२.१ सूत्रधार २९८

५.१०.२.२ मान्छे ३००

५.१०.२.३ युवक ‘क’ ३०१

५.१०.२.४ युवक ‘ख’ ३०१

५.१०.२.५ युवक ‘ग’ ३०१

५.१०.२.६ युवक ‘घ’ ३०१

५.१०.२.७ युवक ‘ङ’ ३०२

५.१०.२.८ युवक ‘च’ ३०२

५.१०.२.९ युवक 'छ' ३०२
५.१०.२.१० पत्रकार 'क', 'ख' र 'ग' ३०२
५.१०.३ परिवेशविधान ३०३
५.१०.४ द्वन्द्वविधान ३०४
५.१०.५ अङ्क / दृश्य ३०५
५.१०.६ भाषाशैली र संवाद ३०५
५.१०.६.१ बिम्बप्रतीक ३०६
५.१२ परिच्छेदगत निष्कर्ष ३०७

छैटौँ परिच्छेद

नेपाली नाटकको रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३०८-**३५२**

६.१ विषयपरिचय ३०८
६.२ **त्यो एउटा कुरा**को रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३०८
६.२.१ दृश्य सज्जा/भेषभूषा ३०८
६.२.२ प्रकाशव्यवस्था ३०९
६.२.३ ध्वनिव्यवस्था ३१०
६.२.४ अभिनय ३११
६.२.४.१ आङ्गिक ३११
६.२.४.२ वाचिक ३१४
६.२.४.३ आहार्य ३१५
६.२.४.४ सात्विक ३१६
६.४ **चढिरहेको दिन** नाटकको रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३१७
६.४.१ दृश्य सज्जा/भेषभूषा ३१९
६.४.२ प्रकाशव्यवस्था ३१९
६.४.३ ध्वनिव्यवस्था ३१९
६.४.४ अभिनय ३२०
६.४.४.१ आङ्गिक अभिनय ३२०
६.४.४.२ वाचिक अभिनय ३२०
६.४.४.३ आहार्य अभिनय ३२१
६.४.४.४ सात्विक अभिनय ३२१
६.६ **मलामीहरू**को रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३२२
६.६.१ दृश्य सज्जा/वेशभूषा ३२२
६.६.२ प्रकाशव्यवस्था ३२३

६.६.३ ध्वनिव्यवस्था ३२६
६.६.४ अभिनय ३२६
६.६.४.१ आङ्गिक ३२६
६.६.४.२ वाचिक ३२७
६.६.४.३ आहार्य ३३०
६.६.४.४ सात्विक ३३०
६.८ **मृत्यु सम्पादन**को रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३३१
६.८.१ दृश्य सज्जा/भेषभूषा ३३१
६.८.२ प्रकाशव्यवस्था ३३२
६.८.३ ध्वनिव्यवस्था ३३४
६.८.४ अभिनय ३३५
६.८.४.१ आङ्गिक ३३५
६.८.४.२ वाचिक ३३६
६.८.४.३ आहार्य ३३६
६.८.४.४ सात्विक ३३७
६.१० **चुरोट, कागज र मैनबत्तीहरू** नाटकको रङ्ग शिल्पमा विसङ्गतिबोध ३३७
६.१०.१ दृश्य सज्जा/भेषभूषा ३३८
६.१०.२ प्रकाशव्यवस्था ३३८
६.१०.३ ध्वनिव्यवस्था ३४०
६.१०.४ अभिनय ३४१
६.१०.४.१ आङ्गिक ३४१
६.१०.४.२ वाचिक ३४२
६.१०.४.३ आहार्य ३४२
६.१०.४.४ सात्विक ३४२
६.१२ परिच्छेदगत निष्कर्ष ३४२

सातौँ परिच्छेद

सारांश र निष्कर्ष ३५१-**३२४**

७.१परिच्छेदगत सारांश ३५१
७.२ अध्ययनको समग्र निष्कर्ष ३५१
७.३ भावी शोधकार्यका निम्ति सुझाउ ३५५
सन्दर्भग्रन्थसूची ३५६-३६५

सङ्क्षेपीकृत शब्द तथा चिह्नसूची

...	-	केही अंश छोडिएको
अनु.	-	अनुवाद
आइ.ए	-	इन्टरमिडियट इन आर्ट्स
ई.	-	इस्वी सम्वत्
ई.पू.	-	ईसापूर्व
ए.पी. ए	-	अमेरिकन साइकोलजिक एसोसिएसन
एन्. जी. ओ.	-	नन गभरमेन्टल अर्गनाइजेसन
एम्.ए.	-	मास्टर अफ आर्टस्
एस्.एल.सी.	-	स्कुल लिभिङ् सर्टिफिकेट (प्रवेशिका)
क्र.सं.	-	क्रमसङ्ख्या
गा. वि. स.	-	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति
टि.भी.	-	टेलिभिजन
डा.	-	डाक्टर
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
नं.	-	नम्बर
नं.	-	नम्बर
नि.मा.वि.	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.	-	नेपाली
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	-	पृष्ठ
प्र.	-	प्रकाशित
प्रा.लि.	-	प्राइभेट लिमिटेड
बी.ए.	-	ब्याचलर्स अफ आर्टस
म.	-	मञ्चित
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
रा.प्र.	-	राजपत्राङ्कित
रु.	-	रुपैयाँ
ले.	-	लेखन
वी.पी.	-	विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला
सं.	-	संवत्
संस्क.	-	संस्करण
सम्पा.	-	सम्पादक
स्ना.	-	स्नातक